

ARCHEOLOGINIAI KASINĖJIMAI VILNIAUS ŽEMUTINĖS PILIES TERITORIJOJE 1957—1958 mm.

A. TAUTAVICIUS

Aprašomi 1957 m. rudens ir 1958 m. kasinėjimų (kurie yra jau aprašyti 1955—1957 metų kasinėjimų tęsinys) radiniai. Kasinėjimų metu atkasta didelė dalis 1551—1572 mm. Žygimanto Augusto statytosios šv. Onos-Barboros bažnyčios liekanų, apimti iki 1551 m. stovėjusios senosios mūrinės šv. Onos bažnyčios pamatai, rastos liekanos šalia jos stovėjusio vienalaikio mūrinio pastato, kuris gali būti laikomas Georgijaus Brauno atlase esančiame Vilniaus piešinyje pažymėtais „jaunosios karalienės rūmais“. Be to, ištirta dalis senosios bažnyčios šventoriuje buvusių kapinių, ir po jomis giliau rastos ankstyvesnių, iki XIV a. pabaigos stovėjusių, medinių pastatų liekanos. Kartu surinkta daug naujos buitinės medžiagos — koklių, molinių indų, geležinių daiktų ir t. t.

Lietuvos TSR Mokslų akademijos Istorijos institutas archeologinius kasinėjimus Vilniaus Žemutinės pilies teritorijoje — Gedimino kalno šiaurinėje papėdėje, tarp senojo arsenalo ir Žemutinės pilies rūmų, pradėjo 1955 m. rudenį ir vykdė juos iki šiol. 1955, 1956 ir dalinai 1957 mm. kasinėjimų duomenys trumpai jau paskelbti¹. 1957 m. kasinėjimai vyko iki lapkričio mėnesio pradžios, o 1958 m. — nuo gegužės mėnesio pradžios iki spalio mėnesio pradžios. Buvo siekiama pilnutinai atkasti 1551—1572 mm. Žygimanto Augusto statytosios šv. Onos-Barboros bažnyčios — karališkojo mauzoliejaus pamatus ir ištirti šio pastato aplinką. Todėl 1957 m. rudenį ir 1958 m. kasinėjamas plotas buvo išplėstas toliau į šiaurę ir dabar jau apima daugiau kaip 1600 m². Iki 1958 m. spalio mėnesio pradžios, atkasant 1551—1572 mm. statytosios šv. Onos-Barboros bažnyčios liekanas, jos viduje surastos senosios mūrinės šv. Onos bažnyčios liekanos, šalia jos stovėjusio kito mūrinio pastato liekanos, pasiekti Žemutinės pilies rūmams priklausiusių pastatų pamatai, ištirta dalis prie senosios šv. Onos bažnyčios buvusių kapinių, o giliau po jomis rastos jau ankstyvesnių — iki XIV a.

¹ A. Tautavičius, Lietuvos TSR Mokslų akademijos darbai, serija A, 1(4), 91—110 (1958).

antrosios pusės stovėjusių medinių pastatų liekanos. Straipsnyje ir aprašomi šie radiniai.

Šv. Onos-Barboros bažnyčios — karališkojo mauzoliejaus liekanos. Iki šio laiko atkasta žymi dalis 1551—1572 m. Žygimanto Augusto statytosios naujosios šv. Onos bažnyčios, kuri turėjo būti jo šeimos mauzoliejumi ir vėliau imta vadinti šv. Barboros bažnyčia. Paaiškėjo, kad tai buvęs gana didelis asimetriškas pastatas. Jau atkasta 47 m ilgio pastato dalis, bet fasadas dar nepasiektas. Bažnyčios ilgis, atrodo, bus daugiau kaip 50 m. Jos plotis tik 20 m. Tačiau prie absidos pristatyta zakristija išsikiša į šiaurės rytus. Todėl absidos, navos ir zakristijos riboje bažnyčios plotis siekė 23 m. Be to, prie šiaurės rytų sienos 11,3 m nuotolyje nuo zakristijos buvęs pristatytas 4,7 m pločio pailgas priestatas. Todėl bažnyčios plotis čia siekė apie 25 m. Tuo tarpu nuo pilies rūmų pusės buvęs bažnyčios pietvakarių kraštas tiesus, be jokių priestatų.

Paaiškėjo, kad bažnyčios šoninių sienų pamatai buvo mūrijami giliame plačiame griovyje. Todėl pamatų paviršius lygus, žymia dalimi iš plytų. Tik kai kur pamatų šoniniame paviršiuje matomi plokšti lygiu paviršiumi akmenys. Ten, kur pamatai giliau išlaužti, matyti, kad jų viduje krauti stambūs akmenys. Kai kur giliau pamatai turi karnyzus ir dar praplatinti 30—50 cm. Bažnyčia pastatyta drėgnoje durpinėje žemėje. Podirvio vanduo ir dabar trukdo pasiekti pamatų apačią. Tik 1958 m. rudenį bažnyčios priestato viduje pavyko pasiekti šiaurės rytų sienos pamatų apačią. Paaiškėjo, kad jie įleisti 2,55 m. Pamatų griovio dugnas buvęs išklotas lentomis. Pietvakarių sienos pamatai įleisti daugiau kaip 2 m gilyn. Tačiau jų apačios pasiekti nepavyko.

Absidos ir šoninių bažnyčios sienų masyvūs pamatai yra mūryti ištisai, o prie šiaurės rytų sienos buvusio priestato pamatai yra žymiai plonesni, turi tik 2,2 m storio ir mūryti arkomis, panašiai kaip ir zakristijos pamatai. Priestato galinės — pietryčių sienos pamatus sudaro pusė arkos, besiremiančios į bažnyčios sienos pamatus. Priestato šiaurės rytų sienos pamatai taip pat mūryti arkomis. Atkasta 13,5 m ilgio priestato dalis, bet jo šiaurės vakarų galas dar nepasiektas. Ant arkomis mūrytų pamatų stovėjusios 0,9—1 m storio sienos su nedideliais kampuotais kontraforsais kampuose, panašiai kaip zakristijos. Išorėje prie pamatų sienos taip pat buvusios dengtos tašyto akmens blokais.

Priestato viduje buvusi 4,75 m pločio patalpa. Jos ilgis lieka neaiškus, nes pamatų šiaurės vakarų dalis labai nuardyta. Todėl negalima nustatyti, ar čia lygiagrečiai su bažnyčios nava ėjo viena ilga patalpa, ar skersinėmis sienomis priestatas buvo suskirstytas į kelias mažesnes patalpas. Kadangi priestato pamatai mūryti arkomis ir ant jų stovėjusios sienos gana plonos, tai reikia spėti, kad priestatas buvo žemesnis už bažnyčią. Atrodo, kad čia prie bažnyčios buvo pristatyta koplyčia.

Bažnyčios pietvakarių siena 23,2 m nuo kampo, ties absida, buvusi sujungta 3,3 m storio siena su Žemutinės pilies rūmų galiniu sparnu, buvusiu 10,2 m nuo bažnyčios į pietvakarius. Ši 3,3 m storio siena pastatyta ant arka mūrytų pamatų, kurių kryptis ne visai sutampa su sienos kryptimi.

Jos pietryčių pusėje 50 cm aukščiau pamatų išmūryta 47 cm gylio ir 2,9 m pločio niša, tarsi suolelis. Po niša yra dvi tašyto akmens blokais apmūrytos keturkampės 38×45 cm dydžio angos, einančios skersai per sieną. Sienos šiaurės vakarų pusė prie pamatų turi tašyto akmens karnyzą. Apie 6 m nuo pilies rūmų šioje sienoje buvę vartai, pro kuriuos iš kiemo prie fasado buvo patenkama į šventorių, esantį tarp bažnyčios ir Žemutinės pilies rūmų bei Gedimino kalno šlaitus stiprinančios sienos. Vartai iš šiaurės vakarų pusės, tai yra žiūrint nuo bažnyčios fasado, turėję profiliuoto akmens staktas. Dešinėje vartų pusėje išlikusi tokios staktos dalis (1 pav.). Vartai turėję apie 2,4 m pločio iš fasado pusės ir apie 4,7 m iš šventoriaus pusės.

Matyti, norėta, kad bažnyčios aplinkoje būtų ramiau. Ties bažnyčios fasadu turėjęs vykti gana gyvas judėjimas, nes tik keliu pro bažnyčios fasadą galima buvo patekti į arsenalą ir iš arsenalo į rūmų teritoriją.

Tačiau iš kitos pusės, atrodo, kad šventoriaus atskirumui ir vartams būtų užtekę daug plonesnės sienos. 3,3 m storio siena tik šiam reikalui būtų buvusi per daug masyvi.

Greičiausiai, viršum vartų šioje masyvioje sienoje buvo praėjimas — dengta galerija, kuria iš Žemutinės pilies rūmų galima buvo patekti į šią bažnyčią, panašiai kaip buvo patenkama iš rūmų į katedrą².

Šv. Onos-Barboros bažnyčios viduje prie pietvakarių sienos ties vartais yra išlikę masyvūs pamatai, ant kurių galėjo stovėti kolonos, laikiusios balkoną, skirtą karaliaus šeimai.

Nuo vartų, matyti, jau prasideda fasadinė bažnyčios dalis. Pietvakarių sienos pamatai eina lenkta linija ir pasuka į šiaurę, į bažnyčios vidų. Vakarinis bažnyčios kampas buvęs apvalus. Fasado pamatai tebėra dar neatkasti.

Senoji šv. Onos bažnyčia. Senosios šv. Onos bažnyčios pamatų dalis aptikta naujosios šv. Onos-Barboros bažnyčios viduje apie 18 m nuo Gedimino kalno šiaurinį šlaitą stiprinančios sienos ir apie 15 m į šiaurės rytus nuo kalno papėdėje tebestovinčio namo galo. Išlikę šiaurės rytų sienos, absidos ir dalis pietvakarių sienos bei fasado pamatų. Pietvakarių sie-

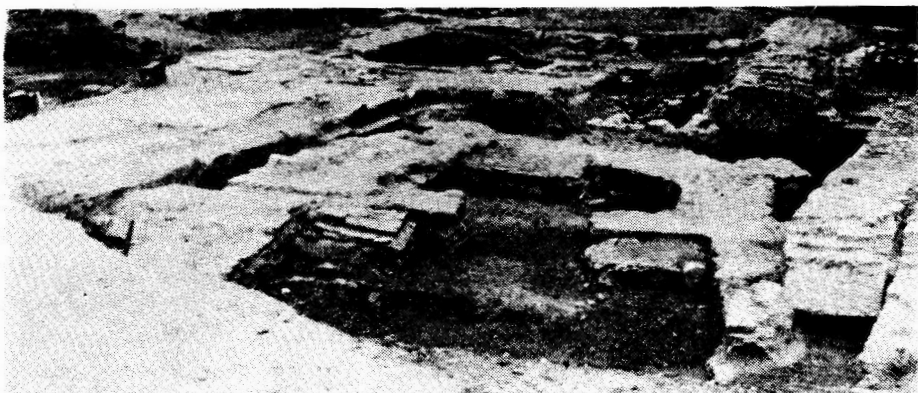

1 pav. Vartų staktos ir sienos liekanos

² M. Homolicki, Wizerunki i roztrząsania naukowe, poczet nowy drugi, 24, 22—26, Wilno (1843).

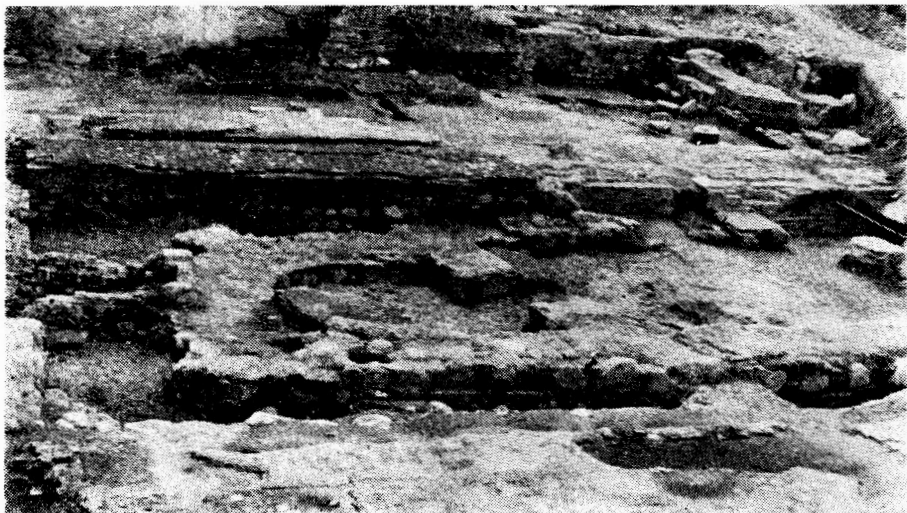
nos pamatų dalis ir fasado pamatų pietinis galas nuardyti, kasant griovį naujosios bažnyčios pamatams.

Senoji mūrinė šv. Onos bažnyčia buvusi žymiai mažesnė. Ji turėjo apie 20,5 m ilgio ir apie 9 m pločio. Tokiu būdu, ji buvo truputį mažesnė už dabar tebestovinčią Vilniuje šalia Bernardinų bažnyčios šv. Onos bažnyčią. Ji stovėjo taip pat fasadu į šiaurės vakarus, o absida rėmėsi į Gedimino kalno papėdę. Tačiau senosios bažnyčios sienų kryptis ne visai sutampa su naujosios bažnyčios sienų kryptimi. Senoji bažnyčia stovėjo absida labiau į rytus, jos šoninės sienos ėjo 110° pietryčių kryptimi.

2 pav. Senosios šv. Onos bažnyčios absidos pamatai, žiūrint iš šiaurės vakarų

Pamatai nevienodo storio. Pvz., fasado pamatai viršuje yra tik 1,4 m storio, o giliau siekia 1,7 m. Šiaurės rytų sienos pamatai turi 1,6–1,7 m storio. Absida pradžioje buvusi mūryta iš vidaus lyg ir daugiakampė, bet vėliau jos siena iš rytų pastorinta iki 2–2,2 m. Tuo tarpu absidos galinės ir

3 pav. Senosios šv. Onos bažnyčios pamatų liekanos, žiūrint iš rytų

pietinės sienos pamatai turi 1,4–1,6 m storio. 2 m ilgio ir 1,25 m storio skersinių sienų pamatai atskiria 11 m ilgio ir 6 m pločio navą nuo absidos, kuri viduje yra netaisyklingo pusračio formos $4,2 \text{ m} \times 3,8 \text{ m}$ dydžio (2, 3 pav.).

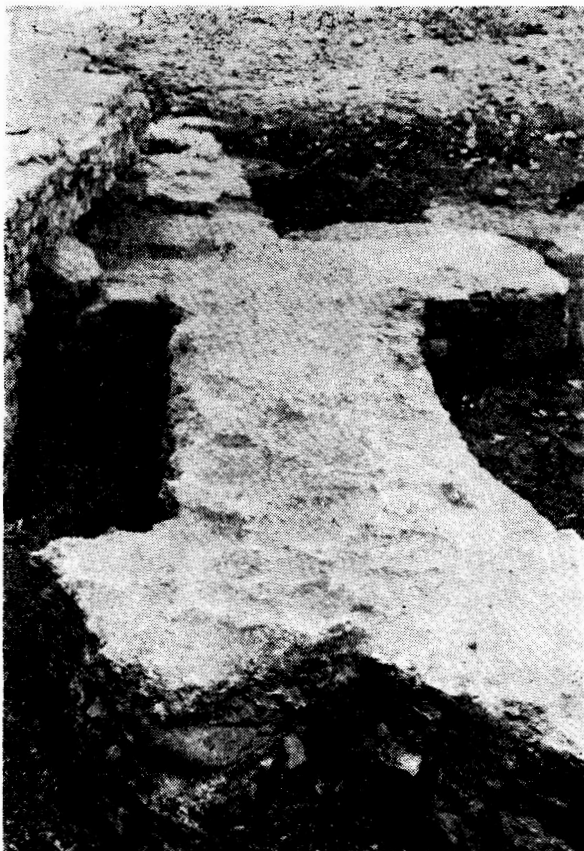
Pamatai daugiausia mūryti iš akmenų, kurie matomi jų paviršiuje. Plytomis užpildyti tik tarpai tarp akmenų. Todėl pamatų paviršiuje daugiausia matyti tik plytų galai. Dalis plytų įmūryta ant šoninės briaunos. Vartotos gana įvairaus dydžio raudonos ir geltonos plytos su išilginiais pirštų grioviais. Vyrauja $27 \times 13,5$ — $14 \times 7,5$ cm dydžio plytos. Šalia pailgų plytų į pamatus įmūrytos ir beveik kvadratinės formos $23,5 \times 18,5 \times 7,5$ cm dydžio plytos.

Bažnyčios sienas stiprino kontraforsai. Absidos kampuose išlikę mažų kontraforsų pamatai. Jie turėję 1,25 m storio ir išlindo iš sienos tik per 65 cm (4 pav.). Pačiame absidos gale, atrodo, buvo trečias stambesnis kontraforsas, bet jo liekanas ir absidos pamatų išorinį kraštą iš viršaus dengia laipteliai, kurie vedė iš naujosios šv. Onos-Barboros bažnyčios navos į kriptą po altoriumi.

Prie šiaurės rytų sienos 6 m nuo fasado buvęs 2,1 m ilgio ir daugiau kaip 1,1 m pločio kontraforsas. Jo pietryčių kraštas nuardytas jau XX a. pradžioje, kasant griovį kanalizacijai, todėl kontraforso plotis lieka neaiškus. Ar simetriškai pietvakarių siena turėjo toje vietoje kontraforsą, lieka neaišku, nes ši pietvakarių sienos dalis neišlikusi.

Fasado šiauriniame kampe buvęs 1,45 m pločio ir daugiau kaip 1,6 m ilgio kontraforsas. Jo galas nuardytas, statant naująją bažnyčią. Panašus kontraforsas turėjo būti ir kitame fasado kampe. Be to, absidos ir navos riboje prie pietvakarių sienos buvęs dar vienas kontraforsas, arba čia į bažnyčią rėmėsi kokia nors siena. Tiksliau tai išaiškinti neįmanoma, nes iš viršaus jos liekanas dengia jau naujosios bažnyčios pamatai.

Bažnyčios sienos buvusios apie 1,4 m storio, bet apie jų išorę sunku ką nors pasakyti, nes jos nugriautos iki pamatų. Tik tarp statybinių griuvenų prie šiaurės rytų sienos kontraforso ir šiaurinio kampo aptikta keletas figūrinių plytų fragmentų. Jų tarpe yra pora geriau išlikusių 14×14 cm dydžio

4 pav. Senosios šv. Onos bažnyčios absidos pietvakarių dalis ir kontraforso pamatai

ir 7—7,5 cm storio geltonų figūrinių plytų (5 pav.). Vadinasi, durų arba langų angos buvo papuoštos figūrinėmis plytomis. Stogas buvęs dengtas 40,5 cm ilgio, 17 cm pločio ir 2,5 cm storio plokščiomis apvaliais galais čerpėmis.

Bažnyčios viduje yra buvę trys altoriai. Išlikę iš akmenų ir plytų mūryti altorių pamatai navos kampuose prie absidos ir absidoje. Jų mūrijimui šalia paprastų 29—30×14,5—15×7 cm dydžio plytų naudotos ir raudonos kvadratinės 25,5×19×6 cm, 22×18,5×7,5 cm dydžio plytos. Į altoriaus pamatus absidoje įmūryta ir 38×16,5 cm dydžio ir 2,5 cm storio plokščių apvaliais galais čerpių.

5 pav. Figūrinė plyta, rasta griuvėnose prie senosios šv. Onos bažnyčios šiaurės rytų pamatų

Be to, prie bažnyčios fasado viduje išlikę pamatai dviejų stulpų, kurie, tur būt, rėmė bažnyčios chorą. Vienas jų 1,35×1,2 m dydžio yra 1,15 m nuo fasadinės sienos ir tokiu pačiu atstumu nuo šiaurės rytų sienos. Antrasis, 1,05×0,85 m dydžio, yra panašiai nutolęs nuo fasado ir per 1,25 m nuo pirmojo stulpo pamatų.

Atkasant šias senosios bažnyčios liekanas, 1957 m. rudenį visur 50—70 cm žemiau pamatų viršaus pasirodė vanduo. Jis labai kliudė tirti bažnyčios viduje esantį plotą. Bažnyčios viduje buvo 1,15—1,3 m storio maišytos žemės sluoksnis. Maišytos žemės sluoksnyje buvo gausu pavienių žmonių kaulų ir jų gabalų, o taip pat aptikta 12 pilniau išlikusių žmonių griaučių. Vieni griaučiai buvo absidos viduje, o likusieji aptikti navoje. Mirusieji laidoti 35—95 cm gylyje nuo pamatų viršaus, daugiausia lentiniuose karstuose, galvomis į vakarus ir šiaurės vakarus. Tik vienas mirusysis buvęs palaidotas skobtiniam karste. Bažnyčios viduje aptikti ir du nenormaliai palaidoti mirusieji. Kape Nr. 21(8) mirusysis palaidotas be karsto, kiek išskėstomis, tarsi išsuktomis rankomis bei nukirsta ir po pečiais pakišta galva. Kape Nr. 20(9) taip pat be karsto palaidotas mirusysis galva į pietvakarius. Jo kojos iki kelių nukirstos ir blauzdikauliai kartu su pėdų kaulais gulėjo sudėti ant šlaunikaulių.

Be to, bažnyčios viduje pastebėti dveji griaučiai, suardyti, mūrijant šios bažnyčios pamatus. Vieni jų aptikti prie pietvakarių sienos pamatų, o kiti — suardyti, kasant duobę chorą remiančio stulpo pamatams. Panašus reiškinys pastebėtas ir bažnyčios išorėje. Prie jos šiaurės rytų sienos netoli fasado rasti mirusiojo kojų kaulai, o dubens kaulai ir likę griaučiai sunaikinti, kasant griovį pamatams.

Tokiu būdu, senoji mūrinė šv. Onos bažnyčia yra pastatyta jau ankstyvesnių kapinių vietoje. Ją statant, suardyti kai kurie kapai. Vadinasi, senoji mūrinė šv. Onos bažnyčia nėra seniausia šioje vietoje stovinti bažnyčia. Pradžioje čia turėjo stovėti dar ankstyvesnė, greičiausiai, medinė bažnyčia

ar koplyčia ir prie jos buvusios kapinės. Vėliau kapinių vietoje pastatyta senoji mūrinė šv. Onos bažnyčia.

Kadangi ši bažnyčia yra pastatyta kapinėse, tai dabar sunku nustatyti, kurie mirusieji yra palaidoti iki bažnyčios pastatymo, o kurie palaidoti, bažnyčiai jau stovint. Visi mirusieji palaidoti be jokių įkapių. Prie griaučių nerasta netgi sagų, drabužių liekanų.

Bažnyčios viduje tarp griaučių aptiktos pavienės neglazūruotos žiestų puodų šukės su įrėžtais lygiagrečiais grioveliais ir vienas 9,5 cm skersmens akmeninis sviedinys.

Po maišytos žemės sluoksniu su kapais eina 60—70 cm storio durpių sluoksnis. Durpių sluoksnyje gausu skiedrų, medžio gabalų, gyvulių kaulų, odos atraižų, išlikę stori stulpai, skersiniai rąstai. Tačiau šis sluoksnis su dar senesniais žmonių gyvenimo pėdsakais bažnyčios viduje liko neištirtas. Jo tyrinėjimai bus vykdomi sekančiais metais.

Panašus durpių sluoksnis su gausiomis medžio liekanomis, gyvulių kaulais ir pavienėmis šukėmis konstatuotas toliau į šiaurę ir šiaurės rytus nuo senosios bažnyčios, kai, tiriant naujosios bažnyčios šiaurės rytų sienos pamatus, priestate buvo kasamas šurfas. Čia, 1,7 m gylyje nuo naujosios bažnyčios pamatų viršaus, aptiktas taip pat 70 cm storio durpių sluoksnis su minėtomis liekanomis. Tarp kitko, čia rastas ir vienas dailaus darbo akmeninis galąstuvėlis.

Senosios bažnyčios viduje prie šiaurės rytų sienos iškastas tik 2×2 m dydžio šurfas. Nustatyta, kad pamatai įleisti apie 1,7 m. Pamatai buvę mūrijami siaurame griovyje, nepadengus jo šonų lentomis, todėl pamatų paviršius nelygus.

Prie šiaurinio fasado kampo iš stambių akmenų buvusi primūryta siena, kuri ėjo toliau į šiaurės vakarus, sudarydama tarsi bažnyčios šiaurės rytų sienos tęsinį. Atkastas tik 4 m ilgio galas.

Atkasus šios bažnyčios pamatus, neliko jokios abejonės, kad Georgijaus Brauno atlase esančiame Vilniaus piešinyje-plane yra pavaizduota kaip tik senoji šv. Onos bažnyčia. Įdomu, kad šiame piešinyje yra pavaizduota net prie fasado primūryta siena.

Šią senąją mūrinę šv. Onos bažnyčią 1551 m. lapkričio mėnesį Žygimantas Augustas gavo iš Vilniaus vyskupo Povilo Alšėniškio, kai ruošėsi statyti savo šeimos mauzoliejų. Senoji šv. Onos bažnyčia buvo ne perstatyta XVI a. viduryje, bet nugriauta iki pamatų ir jos vietoje, nukasus dalį kalno šlaito, buvo statoma nauja beveik trigubai didesnė bažnyčia.

Senosios bažnyčios pamatus dengė 10—15 cm storio griuvenų sluoksnelis, susidaręs griauinant bažnyčią. Viršum jo buvo užpiltas 45—60 cm storio smėlio sluoksnis ir 0,9—1 m aukščiau senosios bažnyčios pamatų buvo klojamos naujosios bažnyčios grindys. Tik naujosios bažnyčios laiptai į kriptą rėmėsi į senosios bažnyčios absidą, o ant senosios bažnyčios fasado pamatų pietinio galo buvo pastatyti naujosios bažnyčios viduje skersai ėję pamatai, ant kurių stovėję stulpai galėjo remti chorą ar karališkąją galeriją. Spaudžiami šių iš viršaus užstatytų vėlyvesnių pamatų, senosios bažnyčios pamatai trijose vietose suskilo.

Statant naująją bažnyčią XVI a. viduryje, senoji bažnyčia buvo ne tik nugriauta, bet pakeista ir jos aplinka. Todėl pilniau apibūdinti senosios bažnyčios aplinką dabar jau sunku. Tik nežymūs juodos sąnašinės žemės sluoksniai prie jos absidos rodo, kad iki XVI a. vidurio Gedimino pilies kalno šlaitas buvo nuolaidesnis ir rėmėsi į bažnyčios absidą. Bažnyčia stovėjo pačioje kalno papėdėje, labai drėgnoje vietoje. Aplink bažnyčią gana dideliame plote buvusios kapinės. Į rytus nuo bažnyčios jos ėjo beveik iki pat arsenalo, o į pietvakarius — iki Žemutinės pilies rūmams priklaususių pastatų. Apie 8—10 m nuo bažnyčios fasado į šiaurę—šiaurės rytus stovėjęs vienas gana didelis mūrinis pastatas.

Atkasus senosios šv. Onos bažnyčios liekanas, paaiškėjo pagrindiniai pilies teritorijoje stovėjusios šv. Onos bažnyčios istorijos momentai. Po oficialaus Lietuvos krikšto čia buvusi pastatyta medinė bažnytėlė. XIV a. gale ar pačioje XV a. pradžioje medinės bažnytėlės vietoje buvo pastatyta mūrinė bažnytėlė, kuri stovėjo iki XVI a. vidurio. XVI a. viduryje, ją nugriovus, buvo statoma nauja didžiulė šv. Onos bažnyčia, kuri XVI a. paskutiniaisiais dešimtmečiais pradėta vadinti šv. Barbaros bažnyčia.

K a p i n ė s. Kapinės apėmė gana didelį plotą apie bažnyčią. Griaučiai ir pavieniai mirusiųjų kaulai randami nuo bažnyčios į pietvakarius iki pat Žemutinės pilies rūmų šiaurinio fligelio. Pavieniai kapai aptikti tarp senosios ir naujosios bažnyčios šiaurės rytų sienos pamatų ir toliau į šiaurės rytus ir rytus nuo bažnyčios. Tarp kapinių ir arsenalo lieka tik 4—5 m pločio tarpas. Šiaurėje kapinės beveik siekė čia stovėjusį mūrinį pastatą. Į rytus kapinės tęsėsi iki pat Gedimino kalno papėdės. Atrodo, kad prie bažnyčios fasado ir toliau į šiaurės vakarus kapų jau nebuvo. Tuo būdu, kapinės apėmė apie 50×40 m dydžio plotą.

Žymi šių kapinių dalis sunaikinta, kasant griovius bažnyčių pamatams. Likusiame plote aptikta apie 60 geriau išlikusių kapų ir daug kaulų iš sudardytų kapų.

Likusiame kapinių plote vaizdas panašus kaip ir senosios bažnyčios viduje. Mirusieji palaidoti su karstais ir be jų galvomis į pietvakarius, vakarus ir šiaurės vakarus, įvairiai sudėtomis rankomis. Kapai išmėtyti netvarkingai, jokių eilių kapinėse negalima išskirti. Vyrauja suaugusių kapai, vaikų-paauglių kapų rasta vos keli. Prie griaučių įkapių nėra. Tarp šių kapų rastas vienas dvigubas kapas. Abu mirusieji palaidoti be karstų, vienas šalia kito, galvomis į pietvakarius (6 pav.).

Dalis kapų išsiskyrė savo netvarkingumu. Plote tarp naujosios bažnyčios šiaurės rytų sienos ir arsenalo rasti du mirusieji į duobę įmesti kniūpsti, netvarkingai išskėstomis rankomis, dveji griaučiai gulėjo ant šono, o vienas mirusysis palaidotas beveik sėdomis.

Nesant prie griaučių įkapių, sunku nustatyti, kada čia mirusieji laidoti ir kas tokie buvo palaidotieji. Aišku, kad mirusieji čia laidoti gana ilgą laiką, nes kelis kartus konstatuota, kad, laidojant vieną mirusįjį, buvo sudardyti kito anksčiau palaidoto mirusiojo griaučiai.

Atrodo, kad mirusieji čia buvo pradėti laidoti neužilgo po krikščionybės priėmimo, nes jau 1390 m. čia stovėjo bažnyčia, o prie jos, panašiai kaip

prie kitų bažnyčių, galėjo būti kapinės. Kapinės buvo naudojamos, greičiausiai, tik iki 1551 m. Vėliau, vargu, ar galėjo būti kas nors laidojamas šalia naujai statomos ar nebaigtos statyti bažnyčios, ypač kai ji turėjo būti valdovo šeimos mauzoliejumi ir priklausė valdovui. Kapinėse šalia šv. Onos bažnyčios, greičiausiai, buvo laidojami vienuoliai pranciškonai, kuriems ši bažnyčia priklausė iki 1534 m.³

6 pav. Kapai prie naujosios šv. Onos-Barboros bažnyčios zakristijos kampo. Tarp kapų einanti akmenų eilė yra medinio pastato pamatų liekanos

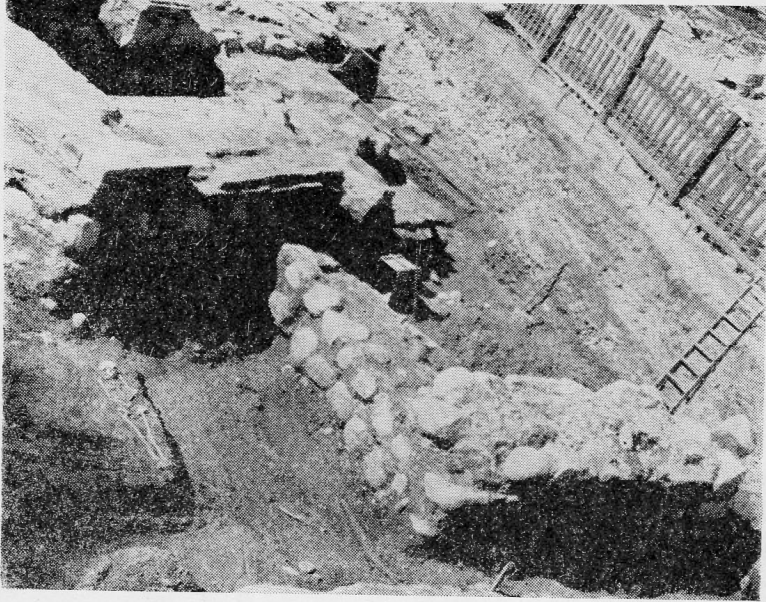
Netvarkingi kapai teritorijoje tarp naujosios bažnyčios ir arsenalo yra, greičiausiai, iš 1655—1661 m.

Jaunosios karalienės rūmai. Apie 10 m nuo senojo arsenalo ir 40 m nuo kalno šlaitą stiprinančios sienos aptiktos mūrinio pastato liekanos. 1958 m. atkastas tik vienas jo kampas — 5,5 m ilgio rytinės sienos dalis ir tokio pat ilgio pietinės sienos dalis, matuojant jas iš išorės (7 pav.). Rytinės sienos liekanos geriau išlikusios, jos aptiktos 85—90 cm gylyje nuo dabartinio žemės paviršiaus, o pietinė siena labiau išgriauta, jos liekanos yra 60 cm žemesnės už rytinės sienos liekanas. Be to, šio pastato sienos nevienodo storio. Rytinė siena, tai yra siena į senojo arsenalo pusę, yra apie 1,6 m storio, o pietinė siena (nuo Gedimino kalno) yra plonesnė ir turi tik apie 1,2 m storio. Išorėje sienos beveik ištiesai mūrytos iš stambių akmenų,

³ P. Sledziewski, *Ateneum Wileńskie*, 9, 7, Wilno (1934).

kurie krauti eilėmis. Viduje sienų paviršius beveik ištisai apmūrytas plytomis. Naudotos 30—32,5 cm ilgio, 14—15 cm pločio ir 8—8,5 cm storio plytos.

Pastato viduje buvęs pusrūsis. 2,7 m gylyje nuo dabartinio žemės paviršiaus arba 1,6—1,8 m žemiau išlikusių sienų viršaus patalpa buvusi išgrįsta plytomis. Plytų grindys guli 40—50 cm žemiau sluoksnio su medinių pastatų liekanomis. Grindims vartotos paprastos pailgos plytos su išilginiais pirštų grioviais ir 27×19,5×8 cm dydžio plytos.

7 pav. Mūrinio pastato — „jaunosios karalienės rūmų“ atkastas kampas

Patalpa, matyti, buvo labai drėgna. Į ją nuolat skverbėsi vanduo, nes plytos sienose ištrupėjusios iki 60—70 cm aukščiau aslos, o toliau jau žymiai geriau išlikusios.

Kad patalpa būtų sausesnė, ant plytomis grįstos aslos buvę padėti 20—25 cm storio rąstai pietų—šiaurės kryptimi, o ant jų klotos skersinės storos tašytos lentos. Jų vakariniai galai 7 m nuotolyje nuo rytinės sienos palenda po arkomis mūrytais naujosios šv. Onos-Barboros bažnyčios priestato pamatais. Vadinas, patalpa buvo ne mažiau kaip 7 m ilgio ar pločio, o pats pastatas rytų—vakarų kryptimi turėjo ne mažiau kaip 10 m ilgio. Taigi, būta, palyginus, nemažo pastato. Tačiau tiksliai jo dydžio nustatyti negalima, nes vakarinės sienos liekanos yra sunaikintos, mūrijant naująją šv. Onos-Barboros bažnyčią.

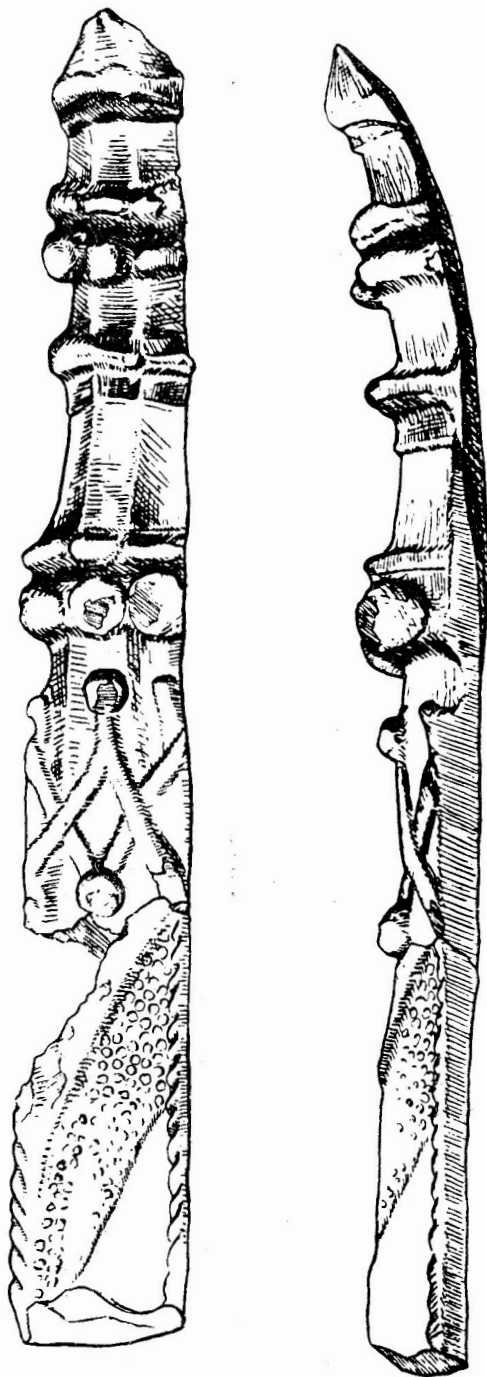
Medines grindis, matyti, taip pat sėmė vanduo, nes jos buvo padengtos beržo tošimi ir viršum jos — apie 60 cm storio suplūkto molio sluoksniu. Molio sluoksnis dengė visą apirusią vidinę sienų dalį.

Molio sluoksnyje ir virš jo esančiame nestorame maišytos žemės sluoksnyje rasta keletas žiestų neglazūruotų puodų šukių, dviejų apskritų molinių keptuvių fragmentai, aukštų vazoninių koklių su kryžmine anga fragmentai. Išlikęs vienas stambesnis fragmentas rodo, kad kokliai turėjo ne

maziau kaip 20 cm ilgio ir apie 14 cm skersmens angą bei apie 8 cm skersmens dugną. Jie neglazūruoti. Tokie kokliai kryžminėmis angomis buvo plačiai paplitę Rytų Lietuvoje. 1957 m. jų fragmentų rasta Aukštadvaryje⁴, Jiezno raj., 1958 m. — Trakuose⁵. Žinomi tokie kokliai ir iš vakarinių Baltarusijos rajonų bei Lenkijos teritorijos⁶. Tokie aukšti — ilgi kokliai su keturkampėmis arba kryžminėmis angomis datuojami XV a. — XVI amžiaus pradžia.

Kartu su cilindrinėse koklių fragmentais rasti stambių polichrominių koklių fragmentai. Jų fonas padengtas ryškia geltona glazūra, o ornamentą sudaro žalia, mėlyna ir balta glazūra padengtos žmonių, augalų, fantastinių gyvulių figūros. Vienas karnizinis koklis buvęs papuoštas herbiniu skydu. Išlikusi tik dešinioji penkių laukų skydo pusė. Skydo centre baltame fone buvęs melsva glazūra padengtas Vytiš. Dešiniojoje pusėje, viršuje, žaliame fone trys Radvilų ragai, o apačioje — Leliva (pusmėnulis ir žvaigždė viršum jo). Be to, čia rasta viena molinė „lazda“ ir kitos fragmentas. Sveika išlikusioji yra pusapvalio piūvio 4,3 cm pločio ir 33 cm ilgio, padengta geltona glazūra ir žaliu reljefiniu ornamentu. Jos viršus kiek smailėja, daugiakampis ir kiek palenktas į priekį (8 pav.). Užpakalinė „lazdų“ pusė neglazūruota. Greičiausiai, kad jos buvo naudojamos krosnies viršutinės dalies papuošimui.

Pastato viduje griuvenų ir molio sluoksnyje rastas 17×17 cm dydžio ir 2,5 cm storio plytos fragmentas. Ply-

8 pav. „Jaunosios karalienės rūmų“ viduje rasta 33 cm ilgio molinė polichromine glazūra padengta „lazda“ iš priekio ir šono (dešinėje)

⁴ Radiniai yra Lietuvos TSR Mokslų akademijos Istorijos instituto Istorijos-etnografijos muziejuje Vilniuje.

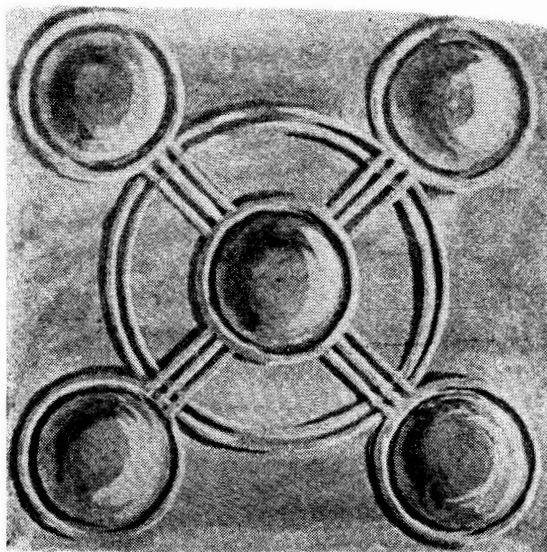
⁵ Radiniai yra Trakų kraštotyros muziejuje.

⁶ Z. Gloger, Encyklopedja staropolska, 2, 303, 1 pav., Warszawa, 1901.

tos viena pusė buvusi ornamentuota ir padengta žalia glazūra (9 pav.). Matyti, tokiomis plytomis buvo puošiamos pastato sienos.

Šie radiniai rodo, kad pastato vidus yra buvęs gana puošnus, čia stovėjusios puošnios krosnys, sienas puošė ornamentuotos plytos.

Šis pastatas buvo nugriautas kartu su senąja šv. Onos bažnyčia XVI a. viduryje. Jo liekanos iš dalies palenda po naujosios bažnyčios priestato pamatais, o toliau esančius sienų likučius iš viršaus dengė naujosios bažnyčios statybos metu susidaręs kalkių ir smulkių nuolaužų sluoksnis. Kad šis pastatas buvo nugriautas, o ne pats iro ir griuvo, rodo tai, kad jo aplinkoje nerasta čerpių, o viduje viršum molio sluoksnio ir pastato išorėje nebuvo didesnio griuvenų kiekio. Pastatas yra stovėjęs ilgesnį laiką. Tai rodo kelis kartus keistos jo grindys, viduje apirusi apatinė sienų dalis. Sprendžiant iš viduje rastų koklių, puodų ir keptuvių šukių, tai buvo gyvenamasis pastatas.

9 pav. Ornamentuota 17×17 cm dydžio ir 2,5 cm storio plyta iš „jaunosios karalienės rūmų“ vidaus

Georgijaus Brauno atlase esančiame Vilniaus miesto plane-piešinyje šalia šv. Onos bažnyčios yra pažymėtas tik vienas stambesnis mūrinis pastatas. Jis plane pažymėtas Nr. 3 ir vadinamas „jaunosios karalienės rūmais“. Senosios Vilniaus istorijos tyrinėtojai spėjo, kad šį pastatą Žygimantas Augustas pastatė pirmajai savo žmonai — Elžbietai⁷, kurią vedė 1543 m.

Apie 10 m nuo senosios bažnyčios fasado į rytus aptiktosios minėtosios pastato liekanos priklauso gana dideliame ir puošniame namui. Todėl tą namą drąsiai galime vadinti „jaunosios karalienės rūmais“. Piešinyje pavaizduotas pastatas turi pirmą aukštą ar pusaukštį be langų. Atkastosios pastato liekanos rodo, kad ir čia buvęs pusrūsis be langų.

Atkastoji „jaunosios karalienės rūmų“ dalis rodo, kad šis pastatas stovėjo ilgesnį laiką. Jis negalėjo būti pastatytas apie 1543 m. pirmajai Žygi-

⁷ M. Homolicki, min. veik., 5.

manto Augusto žmonai ir nugriautas apie 1551 m. kartu su senąja šv. Onos bažnyčia, ruošiantis statyti didesnę naująją bažnyčią. Greičiausiai, „jaunosios karalienės rūmais“ buvo pavadintas koks nors senesnis pastatas, kuris buvo pritaikytas naujiems reikalams.

Surastosis „jaunosios karalienės rūmų“ liekanos yra įdomios dviem atžvilgiais. Pirmiausia, jos leidžia bent dalinai pažinti Vilniaus pilies teritorijoje buvusių pastatų puošnumą XVI a. pirmojoje pusėje. Jau tuo metu Vilniuje buvo vartojami ypatingai puošnūs polichrominiai kokliai, ornamentuotos ir glazūruotos plytos.

Iš kitos pusės, paaiškėjus, kad „jaunosios karalienės rūmai“ buvo nugriauti kartu su senąja šv. Onos bažnyčia apie 1551 m., drąsiai galima tvirtinti, kad Brauno atlase esąs Vilniaus planas-piešinys yra XVI a. pirmosios pusės darbas. Piešinyje matome pastatus, kurių XVI a. antrojoje pusėje jau nebuvo. Tuo būdu, planas-piešinys, greičiausiai, vaizduoja Vilniaus pilį dar iki perstatymo, po 1530 m. gaisro. Painiavos įneša tik tai, kad šiam XVI a. pirmosios pusės piešiniui duoti kai kurie vėlyvesni pavadinimai. Pavyzdžiui, senoji šv. Onos bažnyčia pavadinta šv. Barboros bažnyčia. Taip ji imta vadinti tik XVI a. paskutiniais dešimtmečiais, jau po Žygimanto Augusto mirties. Atlase esančiame Vilniaus miesto aprašyme minimas arsenalas, o plane-piešinyje arsenalo dar nėra.

Tokiu būdu, kasinėjimai išaiškino, kur stovėjo kai kurie plane pavaizduoti pastatai, patikslino duomenis apie juos, o kartu patikrino atskirų senųjų piešinių tikslumą, padėjo nustatyti jų datą.

Medinių pastatų liekanos. Medinių pastatų liekanos aptiktos ne tik senosios šv. Onos bažnyčios viduje po kapais, bet ir tiriamajame plote tarp arsenalo ir naujosios šv. Onos-Barboros bažnyčios bei „jaunosios karalienės rūmų“. Čia taip pat, tiriant kapus, 1,75 m gylyje aptikti iš akmenų krauti medinio pastato pamatai. Jie išlikę tik dalinai. Galinės šiaurės rytų sienos pamatai išlikę 5,35 m ilgio, pietvakarių sienos pamatai pasekami 8 m ilgio linija. Šių sienų pamatai apardyti, laidojant mirusiųosius, kai kurie griaučiai gulėjo skersai pamatų iškastose duobėse. Kitų dviejų sienų pamatai visai neišlikę. Ir pastato dydis lieka ne visai aiškus. Aišku tik, kad jis buvo ne mažesnis kaip 5,5×8 m dydžio. Pamatams naudoti įvairaus dydžio akmenys, kampe padėtas stambesnis plokščias akmuo. Akmenys nesurišti nei moliu, nei kalkėmis. Sienojai viršum pamatų neišlikę. Pastatas, tur būt, buvo be grindų. Jo viduje 1,5 m nuo šiaurės rytų sienos ir 2,7 m nuo pietvakarių sienos pamatų rasta keletas plytų, molio, kalkių. Atrodo, kad čia yra buvusi krosnis. Tačiau jos liekanos tokios menkos, kad nei krosnies dydžio, nei formos nepasisekė išaiškinti.

Tai kol kas vienintelės tokio pastato liekanos iš Žemutinės pilies teritorijos. 1957 m. atkasti prie mūrinių sienų pristatyti mediniai pastatai pamatų visai neturėjo. Be pamatų buvo ir 1933, 1939 metais Bekešo kalne bei 1956 m. Vilniaus Dainų slėnyje aptikti mediniai gyvenamieji pastatai iš XIII—XIV aa. Vienintelis dabar žinomas pastatas su pamatais iš kelių akmenų eilių 1958 m. aptiktas Aukštadvario piliakalnio papėdėje, Jiezno rajone. Tik jis buvęs mažesnis ir pusiau žeminės tipo.

Šis pastatas su akmenų pamatais Žemutinės pilies teritorijoje turėjo stovėti ne vėliau kaip XIV a. viduryje, nes po 1387 m. įvykusio Lietuvos krikšto apie 8 m nuo jo į pietvakarius buvo statoma šv. Onos bažnyčia ir aplink ją buvusi teritorija paversta kapinėmis. Todėl šis pastatas turėjo būti nugriautas apie 1387—1390 metus. Radinių, kurie padėtų tiksliau datuoti šį pastatą, nėra. Tiesa, pastato aplinkoje rastas žalvarinis pasaginės segės liežuvėlis iš IX—XIII aa. ir pusė žalvarinio kryželio — relikvijoriaus, kurie būdingi Kijevo Rusiai XI—XIII aa.⁸, bet pasiekia Rytų Pabaltijį⁹ ir randami net XIV a. pirmosios pusės sluoksniuose, pavyzdžiui, Gardino pilyje¹⁰. Tačiau abu šie daiktai rasti maišytoje, mirusiųosius laidojant perkastoje žemėje. Todėl jais remtis, datuojant pastatą, negalima.

10 pav. Medinio pastato liekanos ir kapai jo aplinkumoje

Apie 40 cm giliau nuo šių pamatų viršaus arba 2—2,2 m gylyje nuo dabartinio kiemo paviršiaus jau durpių sluoksnyje rastos kelių medinių pastatų liekanos. Jos labai sunykusios, o iš dalies dar apardytos, kasant duobes kapams. 1958 m. ištiesai atkastos tik vieno pastato liekanos (10 pav.).

Šis pastatas stovėjęs apie 4,2 m nuo senojo arsenalo ir apie 26 m nuo kalno šlaitą stiprinančios sienos, dalinai po aukščiau buvusiu pastatu su akmeniniais pamatais. Tai buvęs 3×4,5 m dydžio pastatas, stovėjęs galais

⁸ Б. А. Рыбаков, Ремесло древней Руси, 452, Москва, 1948.

⁹ J. Antoniewicz, *Wiadomości archeologiczne*, 22, 262--267, Warszawa (1955).

¹⁰ Z. Durczewski, *Niemen*, 1, 22 pav., Grodno (1939).

į šiaurę ir pietus. Pastato pamatą sudarė tiesiog ant žemės paguldyti 25—35 cm storio rąstai, sukirsti kampuose. Ant šio rąstų vainiko klotos grindys, o kampuose stovėję stulpai-šulai, kurie, matyti, laikė pastato stogą ir sienojus. Sienų liekanų nėra. Sprendžiant iš dviejų stulpų liekanų, rytinėje sienoje prie pietryčių kampo buvusios 0,75 m pločio durys. Krosnies liekanų pastate nėra, nerasta pastato aplinkoje ir tinko gabalų. Todėl jį reikėtų laikyti ūkiniu pastatu. Šalia šiaurės rytų kampo išlikusios liekanos stambaus žemėje įkasto stulpo. Panašūs stulpai stovėję ir šalia kitų pastatų liekanų. Šio pastato liekanos taip pat apardytos, vėliau laidojant mirusiuosius. Pietvakarių kampe grindys prakirstos, kasant duobę mirusiajam, kuris palaidotas karste kiek žemiau grindų.

Tarp šių medinių pastatų, durpių sluoksnyje gausu medžio gabaliukų, skiedrų, lentgalių, gyvulių kaulų, kurie dažnai suskaldyti. Rasta čia ir juodų neglazūruotų puodų šukių, kurių dalis ornamentuota banguotų linijų ornamentu. Be to, čia rasta piaustytų briedžių ragų gabalų, odos atraižų.

Ištisai medinius pastatus pagal jų stratigrafinę padėtį tenka skirti XIII—XIV amžių pradžiai. Tačiau tikslesnė jų chronologija paaiškės, tik ištyrus didesnį plotą ir surinkus didesnį medžiagos kiekį. Durpių sluoksniu su medinių pastatų liekanomis nebaigtas tirti. Galimas dalykas, kad giliau yra dar senesnių medinių pastatų liekanos.

Šiaurinėje Gedimino kalno papėdėje mediniais pastalais buvęs užstatytas gana didelis plotas. Jų liekanos aptiktos ne tik tarp bažnyčios ir arsenalo, bet ir senosios bažnyčios viduje. 1908 m. buvo aptikti net trys sluoksniai medinių pastatų senojo arsenalo teritorijoje prie Gedimino kalno Šiaurės rytų kampo¹¹. Yra žinių, kad 1939 m. 2,5—4 m gylyje Gedimino aikštėje tarp Stalino prospekto ir katedros ir keliose kitose vietose, vykdant kanalizacijos darbus, rasta medinių grindinių, kurie, greičiausiai, yra medinių pastatų liekanos¹². Tačiau visur šios liekanos liko netyrinėtos. Jos rodytų, kad kadaise visa Žemutinės pilies teritorija buvo užstatyta mediniais pastalais.

Šių liekanų ištyrimas ateityje leis nustatyti, kada buvo apgyvendinta Gedimino pilies kalno papėdė — Žemutinės pilies teritorija. Šiuo metu iš Gedimino kalno, iš Aukštutinės pilies teritorijos turime V—VIII aa. radinių. Tuo tarpu Žemutinės pilies teritorijos seniausi radiniai yra iš XII—XIII amžių.

Kiti radiniai. Atkasant naujosios šv. Onos-Barboros bažnyčios ir kitų pastatų liekanas bei tiriant tų pastatų aplinką, surinkta nemažai įvairios medžiagos.

Žymią radinių dalį sudaro kokliai. 1958 m. pirmą kartą gausiau aptikta XVI a. koklių. Seniausiu iš visų tenka laikyti jau minėtą vazoninį koklį su kryžmine anga iš „jaunosios karalienės rūmų“ vidaus. Jis, galimas dalykas,

¹¹ А. Миловилов, Отчет Виленской Публичной библиотеки и музея за 1908 г., 48, Вильно (1909).

¹² W. Kieszkowski, Wilno, 2, 90, Wilno (1939); Kurjer Wileński, Nr. 114 (1939); Słowo, Nr. 160, 161 (1939).

priklauso dar XV a. arba XVI a. pačiai pradžiai. Kartu rasti ir didelių puošnių polichrominių koklių fragmentai iš XVI a. pirmosios pusės.

Nemažai XVI a. viduriui būdingų koklių rasta griuvenose prie naujosios bažnyčios pietvakarių sienos pamatų, arčiau Žemutinės pilies rūmų galinio fligelio. Čia pirmą kartą Vilniuje aptikti kokliai su vyrų ir moterų atvaizdais tarsi renesansinėse langų angose (11 ir 12 pav.). Jie 17 cm pločio ir 28,5 cm aukščio. Dalis jų neglazūruoti, kiti gi polichrominiai. Kartu aptikti fragmentai 18×18,3 cm dydžio polichrominių koklių, kurių centre

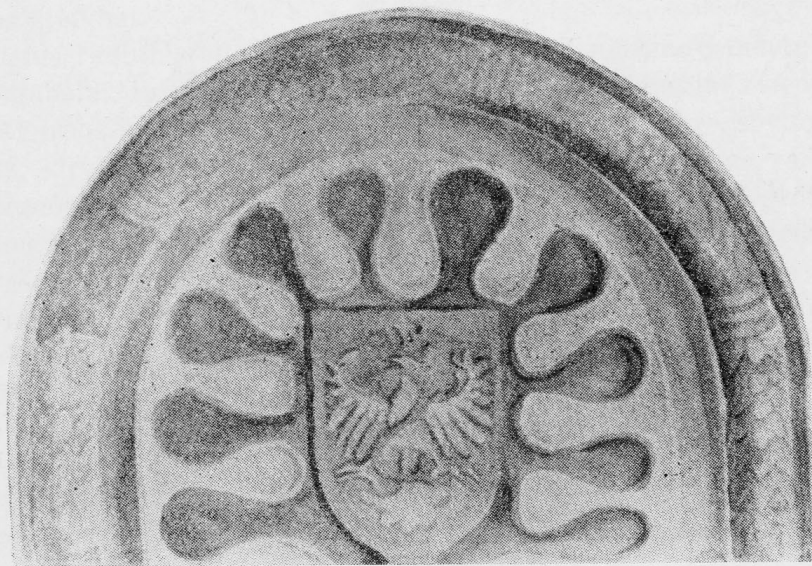
11 pav. 28,5×17 cm dydžio koklis su vyro atvaizdu

12 pav. Fragmentas tokio pat koklio su moters atvaizdu

iš profilio pavaizduotas vyro arba moters biustas. Jį supa dekoratyvinė arka ant žemų kolonėlių. Karniziniai 26 cm ilgio ir 19 cm pločio kokliai padengti geltona glazūra ir papuošti vyro ir moters galvomis. Vartotos labai įvairios spalvos — geltona, žalia, mėlyna, violetinė, balta, ruda ir t. t. Žmonės pavaizduoti su tam laikotarpiui būdingomis plačiomis skrybėlėmis, puošniais spalvingais drabužiais, su auksinėmis grandinėmis, medalionais ant kaklo. Drabužiai stengiasi pavaizduoti kiek galima detaliau ir tiksliau, jie visai atitinka XVI a. vidurio didikų portretuose matomus drabužius. Kartu su šiais portretiniais kokliais rasti ir fragmentai stambių polichrominių koklių su dekoratyviniu-augaliniu ornamentu.

Be to, 1958 m. aptikti fragmentai stambaus pusiau apskrito herbinio skydo (13 pav.). Jis buvęs 45 cm skersmens ir 30 cm aukščio. Apačioje centre Jogailaičių herbas — baltas aras su auksine karūna ir atvirkščia S raide — stilizuotu žalčiu. Nuo herbo eina tarsi mėlyni spinduliai baltame

13 pav. Herbinio skydo rekonstrukcija

14 pav. Koklis su Radvilų herbu

fone. Skydo pakraščiais eina geltona įgaubta juosta atskirtas vainikas. Tokiu skydu, matyti, buvo papuošta krosnies viršutinė dalis, panašiai kaip 1957 m. rastais skydais su Žygimanto Augusto inicialais tarp ažuolo lapų.

Aptikta ir naujų formų koklių iš XVI a. pabaigos — XVII a. Tai kokliai su Radvilų herbu (14 pav.), keli variantai karnizinių koklių su stilizuotais

žirgeliais, arais ir amūrais, angelų galvutėmis ir panašiai. Be to, surasta įvairių žalia glazūra padengtų koklių-karūnėlių (15 pav.).

Kartu su kokliais aptikta ir daug glazūrotų ir neglazūrotų puodų šukių, lėkščių su spalvotu ornamentu (16 pav.), dubenų, asočių fragmentai. Be

15 pav. Koklis-karūnėlė su povu

16 pav. XVI a. antrosios pusės — XVII a. pradžios lėkštės rekonstrukcija-piešinys

stiklinių taurelių kojelių ir butelių fragmentų, XVIII—XIX aa. sluoksnyje rasta viena geriau išlikusi graviruota stiklinė-taurė.

Žemutinės pilies rūmų pasienyje rasta daug čerpių fragmentų. Tarp jų gausu žalia glazūra padengtų lovelio formos čerpių. Vadinasi, kai kurie stogai pilies teritorijoje buvo dengti glazūrotomis čerpėmis. Be to, naujosios bažnyčios pietvakarių pasienyje rasta stambių keturkampių čerpių, ku-

rių paviršius ornamentuotas žvynais. Kai kurios jų taip pat padengtos žalia glazūra, o kitos — žalios, baltos ir kartais geltonos spalvos juostomis.

Naujų plytų formų nerasta. Tik paaiškėjo, kad 1956—1957 mm. rastos stambios kryžminės figūrinės plytos¹³ buvo naudojamos naujosios šv. Onos bažnyčios statybai.

Likusius radinius sudaro marmuro skalda, iš marmuro tašytų karnizų, plokščių gabalai, tašyto akmens blokai, pavieniai akmeniniai sviediniai, sukamosios girkos ir jų gabalai, o taip pat geležiniai daiktai — spynos, raktai, plaktukas, kirvis, geležinės vinys, pasagos ir kt. Įdomiausias radinys yra šalia „jaunosios karalienės rūmų“ aptiktos geležinių lango grotų dalys. Visa ši medžiaga, kaip ir ankstyvesnių kasinėjimų radiniai, perduota Vilniaus kraštotyros muziejui.

Kasinėjimai šioje Žemutinės pilies dalyje lieka neužbaigti ir bus tęsiami sekančiais metais. Tačiau jau dabar išryškėja pagrindiniai šios teritorijos užstatymo bruožai:

1. Iki XIV a. antrosios pusės šiaurinė Gedimino kalno papėdė, buvusi užstatyta mediniais pastatais, buvo gyvenamasis rajonas.

2. XIV a. gale čia buvo pastatyta iš pradžių medinė, o kiek vėliau mūrinė 20,5 m ilgio ir apie 9 m pločio šv. Onos bažnytelė, o aplink ją ankstyvesnių medinių pastatų vietoje buvo įrengtos kapinės.

3. Šalia bažnyčios iš šiaurės rytų pusės stovėjo gana didelis mūrinis gyvenamasis pastatas, kuris XVI a. pirmojoje pusėje buvo gana puošniai įrengtas ir vadinamas „jaunosios karalienės rūmais“.

4. Apie 1551 m. nugriovus senąją bažnytelę ir „jaunosios karalienės rūmus“ bei nukasus dalį Gedimino kalno šlaito ir jį sutvirtinus mūrine siena, buvo statoma didžiulė šv. Onos bažnyčia — karališkasis mauzoliejus.

5. 1666 m. sugriovus karo metu apardytą bažnyčią, liko tuščias kiemas, kuriame buvo verčiamos griuvenos ir įvairios kitos liekanos.

АРХЕОЛОГИЧЕСКИЕ РАСКОПКИ НА ТЕРРИТОРИИ НИЖНЕГО ЗАМКА В г. ВИЛЬНЮС В 1957—1958 гг.

А. З. ТАУТАВИЧЮС

Резюме

Институт истории Академии наук Литовской ССР с 1955 г. ведет археологические раскопки в г. Вильнюс у северного подножия горы Гедимина, на территории бывшего Нижнего замка. Результаты раскопок до 1. IX. 1957 г. опубликованы в «Трудах АН Литовской ССР», серия А.

¹³ А. Таутовичюс, *min. veik.*, 103, 8: 12 pav.

том 1, 1958 г. Настоящая статья информирует о дальнейших исследованиях, проведенных осенью 1957 г. и в 1958 г.

Площадь раскопок была расширена дальше на север, северо-запад, запад и восток, чтобы открыть остатки костела св. Анны-Варвары и исследовать площадь вокруг него. До конца сезона раскопок 1958 г. была вскрыта большая часть фундаментов костела. Выяснилось, что он был асимметрический, более 50 м длины и около 20 м ширины, имел пристройку к северо-восточной стене. Фасадная часть костела стеною толщиной в 3,3 м была связана с постройками дворца Нижнего замка. Фундаменты фасада еще не обнаружены.

Под костелом св. Анны-Варвары найдены остатки костела св. Анны, который стоял до 1551 г. (рис. 2, 3, 4). Он имел только 20,5 м длины и 9 м ширины. В середине этого костела найдено 12 погребений. Установлено, что костел построен на кладбище, которое продолжается от дворца Нижнего замка до арсенала. Всего в кладбище найдено около 60 погребений без погребального инвентаря (рис. 6).

На северо-восток от фасада старого костела св. Анны найдены остатки каменного жилого дома (рис. 7). Открыта только часть этого здания, найдены фрагменты глазурованных кирпичей (рис. 9) и полихромных израсцов. Можно предполагать, что это остатки здания, которое зарисовано на плане-рисунке г. Вильнюс в атласе Г. Брауна в XVI в. и названо «домом молодой королевы». Этот дом снесен вместе со старым костелом св. Анны в середине XVI в. при подготовке площади для строительства нового большого костела св. Анны-Варвары.

Под остатками каменных построек и кладбищем глубже идет слой торфа с остатками деревянных построек XIII—XIV вв. Исследования этого слоя только начаты. В верхней части этого слоя между арсеналом и костелом св. Анны-Варвары найдены остатки жилого дома размером 5,5×8 м с фундаментом из камней, а глубже под ним остатки одной хозяйственной постройки размером 3×4,5 м (рис. 10). Вокруг деревянных построек обнаружено много костей животных, а также отдельные черепки гончарной неглазурованной керамики с волнистым орнаментом.

Во время раскопок собрано много израсцов (часть из них относится к середине XVI в.) (рис. 11, 12, 13), а также много фрагментов глиняной посуды (рис. 16). Остальные находки составляют фрагменты стеклянной посуды, черепиц, отдельные монеты и т. д.

Раскопки будут продолжаться в следующем году.